

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка**

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока

Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Ben Gurion University of the Negev

Regional Alcohol and Drug Abuse Resources Center (RADAR)

Virginia Commonwealth University

Psychology Department

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Кафедра психології

Кафедра менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

Кафедра психології, педагогіки та філософії

Національна Рада жінок України

ТРИНАДЦЯТИ СІВЕРЯНСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали міжнародної наукової онлайн-конференції

25 листопада 2022 року, м. Чернігів

Том 1. Психологія

Чернігів
2023

УДК 159.9 : 316.6 : 364

Наукова редакція:

Дроздов О. Ю., доктор психологічних наук, доцент

Рекомендовано до публікації вченою радою

Навчально-наукового інституту

психології та соціальної роботи

Національного університету «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка (протокол № 5 від 20.12.2022 р.)

DOI: 10.5281/zenodo.7573792

Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання:

Матеріали Міжнародної наукової онлайн-конференції (25 листопада 2022 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. Т.1. 185 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної наукової конференції «ХІІІ Сіверянські соціально-психологічні читання» (25 листопада 2022 р., м. Чернігів). У першому томі розглядаються актуальні питання сучасної фундаментальної та прикладної психології.

Адресовано науковцям, викладачам закладів вищої освіти, практичним психологам, студентам та аспірантам.

© Автори, 2023

нездатністю протистояти та долати стрес, схильні до занепокоєння, напружені, нездатністю опановувати негативні стани, такі як страх, розгубленість тощо. Можна припустити, що для таких людей поставлені цілі і потреба в їх досягненні будуть супроводжуватися переживанням стресу, напруженням, занепокоєнням, що буде призводити до переживання негативних емоцій і бажання відновити емоційну стабільність шляхом відмови від досягнення поставлених цілей.

Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що такі особистісні риси, як добросовісність та помірна емоційна стабільність підсилюють вираженість у людини мотиву досягнення успіху, а чим більше людина демонструє інтровертованість, тим більше вона прагне до уникнення невдач, а не до досягнення успіху у своїй діяльності.

Мунасіпова-Мотяш І. А., Дяченко В. А.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕФЛЕКСІЇ ТА РЕГУЛЯТОРНИХ ПРОЦЕСІВ І РЕГУЛЯТОРНО-ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Однією з основних проблем психологічної науки є проблема регуляції психічної діяльності особистості, вибір нею різних способів реалізації власної активності в залежності від цілей, індивідуальних особливостей, характеристик взаємодії з іншими людьми та умов навколишньої дійсності. У ситуації необхідності прийняття рішення зниження рівня невизначеності можливе за допомогою рефлексії та засобів саморегуляції, які передбачають аналіз людиною складної ситуації, побудову програми подальших дій, контроль за їх виконанням та аналіз отриманих результатів активності. Від рівня розвитку рефлексії та процесів саморегуляції залежить усвідомленість, успішність, продуктивність поведінки та діяльності особистості у ситуації будь-якого характеру, тому дослідження взаємозв'язку рефлексії та регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей особистості в сучасних соціально-політичних умовах набуває особливої актуальності.

Питання про роль рефлексії у процесах регуляції та саморегуляції поведінки та діяльності одним з перших поставив Ю. Кулюткін (Кулюткін Ю., 1979). Автор наголошував на складній структурі рефлексії, до якої входить уявне програвання можливостей, рефлексивна гра з самим собою, вироблення остаточного рішення і перехід до виконавчих дій, та виділив два рівні рефлексивного відображення. Вивченням рефлексії у процесах саморегуляції також займалися А. Шаров, А. Карпов та А. Россохін. А. Шаров вважав, що без рефлексії і рефлексивних процесів будь-яка жива система рухається в бік дезорганізації. А. Карпов (Карпов А., Скитяева И., 2002) розглядає рефлексію як найважливішу регулятивну складову особистості, що дозволяє їй свідомо будувати та контролювати свою життєдіяльність. А. Россохін (Россохин А., 2010) бачив роль рефлексії в активному процесі генерації нових смислів, розвитку суб'єктності та особистості в цілому. Роль рефлексії в процесах регуляції є складнішою і більш значимою проблемою, ніж це може здатися на перший погляд. Аналіз спірного питання про функціональне значення рефлексії як фактора саморегуляції дозволяє стати ближчими до розуміння загальної онтології рефлексії та її диференційно-психологічних аспектів (Россохин А., 2010). Рефлексія є важливою регулятивною складовою, що дозволяє особистості аналізувати, свідомо будувати та контролювати свою життєдіяльність.

Дослідженням саморегуляції навчальної діяльності студентів присвячені численні праці західноєвропейських та американських дослідників. Б. Циммерман (Zimmerman B., 2002) відмічає, що саморегуляція навчальної діяльності має чотири основні компоненти: когнітивний – ефективна оцінка своїх навчальних досягнень, звичок і практики, а також віра в можливість досягти успіху; пізнавальний – бажання і готовність вносити зміни у власну діяльність для досягнення успіху; мотиваційний – реалізація стратегій вдосконалення навчальної діяльності; поведінковий – постійна оцінка та модифікація власної навчальної діяльності. Студенти, у яких розвинута саморегуляція поведінки і діяльності, як правило, добре справляються з вимогами освітнього процесу. Дослідники наголошують, що рефлексія

студентами власної навчальної діяльності значно покращує її якість та успішність. Так Л. Нільсон (Nilson L, 2013) вважає, що вона сприяє більшій відповідальності студентської молоді, контролю за своїм навчанням, корекції власної поведінки та діяльності з метою підвищення ефективності навчання. М. Роббінс (Robbins M., 2020) наголошує, що розвиток рефлексії студентів сприяє формуванню навичок критичного мислення, вмінню поєднувати теорію та практику, професійній ідентичності. Отже, вивчення регуляторно-особистісних властивостей особистості студентів, їх регуляторних процесів у зв'язку з рівнем розвитку рефлексії наразі є перспективним напрямком сучасних психологічних досліджень.

Метою дослідження є визначення взаємозв'язку рефлексії та регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей студентської молоді.

Для проведення емпіричного дослідження були залучені студенти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Всього у дослідженні взяло участь 100 осіб, з них 50 студентів Навчально-наукового інституту психології та соціальної роботи та 50 студентів факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв. Для вивчення рівня розвитку рефлексії була застосована методика визначення рефлексивності А. Карпова, В. Пономарьової (Карпов А., Пономарева В., 2000). Для вивчення рівня розвитку регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей особистості був застосований опитувальник стилю саморегуляції поведінки студентів В. Моросанової (Моросанова В., 2010). Для підвищення достовірності результатів дослідження проводилося анонімно, вказувався тільки вік, стать та спеціальність досліджуваних. У зв'язку з ситуацією в країні дослідження проходило online в Google-формі.

Аналізуючи результати дослідження показників рефлексії опитаних респондентів, відмічаємо, низький розвиток її загального рівня (у 50% респондентів). Високі показники респонденти даної вибірки мають за такими видами рефлексії, як перспективна рефлексія діяльності (у 45% респондентів) та ретроспективна рефлексія діяльності (у 40% респондентів), що свідчить про схильність більшості опитаних студентів до

аналізу своєї минулої та планування майбутньої діяльності, рефлексія ситуативної діяльності у респондентів викликала певні складнощі. Аналізуючи показники регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей особистості опитаних студентів, відмічаємо низькі показники загального рівня саморегуляції (у 30% респондентів), а отже, певну несформованість індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності досліджуваних. Найнижчий рівень розвитку такої регуляторно-особистісної якості, як гнучкість (у 36% респондентів), тобто здатність перебудовувати систему саморегуляції у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх умов. Найвищий рівень розвитку характерний для таких регуляторних процесів, як оцінка результатів (36% респондентів) та планування (34% респондентів), тому респонденти схильні будувати реалістичні, детальні та дієві плани своєї діяльності з подальшою адекватною оцінкою отриманих результатів, що певною мірою співвідноситься з показниками їх рефлексивності.

Для встановлення особливостей взаємозв'язку рефлексії та показників саморегуляції нами був застосований кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона). Кореляційний аналіз виявив наступні статистично значущі взаємозв'язки. Загальний рівень рефлексивності має прямий зв'язок з такими показниками регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей, як загальний рівень саморегуляції ($r = 0,324$ при $p \leq 0,01$), оцінка результатів ($r = 0,212$ при $p \leq 0,05$), самостійність ($r = 0,312$ при $p \leq 0,01$). Отже, чим вищий загальний рівень рефлексивності особистості, тим більше вона здатна до свідомої регуляції своєї поведінки та діяльності. Досліджувані студенти з високим рівнем рефлексивності здатні самостійно проаналізувати ситуацію, що склалася та відшукати найбільш ефективні варіанти поведінки з метою її розв'язання. Також вони адекватно оцінюють результати своєї поведінкової активності та ефективно будують свою подальшу діяльність. Перспективна рефлексія має прямий зв'язок з такими регуляторними процесами і регуляторно-особистісними властивостями, як загальний рівень саморегуляції ($r = 0,447$ при $p \leq 0,01$), планування ($r = 0,292$ при $p \leq 0,01$), моделювання ($r =$

0,232 при $p \leq 0,05$), програмування ($r = 0,273$ при $p \leq 0,01$), оцінка результатів ($r = 0,214$ при $p \leq 0,05$), самостійність ($r = 0,253$ при $p \leq 0,05$). Отже, чим вищий загальний рівень саморегуляції, рівень планування, моделювання, програмування, оцінки результатів та самостійності, тим більше особистість схильна до аналізу своєї поведінки та діяльності у майбутньому. Респонденти з високим розвитком таких регулятивних процесів, як планування, моделювання та програмування, здатні самостійно аналізувати власну поведінку та діяльність і на основі цього аналізу будувати моделі поведінки у звичайних та проблемних ситуаціях у майбутньому. Розвиток процесу оцінки результатів дозволяє їм ефективно оцінити свою поведінку та скоригувати програму дій, якщо є необхідність.

Таким чином, у ході дослідження взаємозв'язку рефлексії та регуляторних процесів і регуляторно-особистісних властивостей студентської молоді встановлено, що її високий рівень у досліджених студентів забезпечується, відповідно, високим рівнем саморегуляції поведінки та діяльності. Розвиток перспективної рефлексії у досліджених студентів, який сприяє ефективному аналізу майбутньої діяльності та поведінки, плануванню діяльності, прогнозуванню можливих фіналів, забезпечується, відповідно, такими регуляторними показниками особистості, як планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, а також самостійністю як регуляторно-особистісною властивістю. Перспективою подальших досліджень є виявлення особливостей саморегуляції поведінки та діяльності, які пов'язані з ситуативною рефлексією у студентів, що забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвідношення своїх дій з ситуацією і їх координації відповідно до умов, що змінюються, і власним станом.